

บทที่ 2

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงในลำน้ำแม่หาดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ตามพระราชดำริคอดำ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องตลอดจนผลงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย โดยแยกเป็นประเด็น ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ตามพระราชดำริคอดำ
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงจากพื้นที่อื่นๆ
4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสัตว์น้ำ
5. ระบบนิเวศทรัพยากรประมงบนพื้นที่สูง
6. ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า กะเหรี่ยง มูเซอและลีซอ
7. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ตามพระราชดำริคอดำ

การก่อตั้งโครงการ

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงมีความห่วงใยสถานการณ์ชายแดนบริเวณคอดำซึ่งไม่มีคนอาศัยอยู่และเป็นช่องว่างให้ผู้คนไม่ปรากฏสัญชาติเดินทางเข้าออกได้สะดวก ทำให้เกิดการล่าปลิงสิ่งผิดกฎหมายก่อให้เกิดผลกระทบด้านความมั่นคงและความสงบสุขของประชาชน ทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ขึ้น เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2545 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่บริเวณคอดำ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเตรียมจัดตั้งโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่บริเวณคอดำ และเนื่องจากคอดำอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดังและเป็นเขตชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 1 เกิดข้อจำกัดด้านกฎหมายและระเบียบปฏิบัติของกรมป่าไม้จึงดำเนินการแบบโครงการบ้านเล็กคอดำฟ้าห่มปก คือโครงการทดลองให้คนอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน เป็นการดำเนินการทางวิชาการเพื่อการบำรุงรักษาอุทยานแห่งชาติ ตามนัยมาตรา 19 แห่ง พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ต่อมาเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2545 นายสหัส บุญญาวิวัฒน์ ผู้ช่วยเลขาธิการสำนักพระราชวัง ฝ่ายกิจกรรมพิเศษได้เชิญคณะทำงานเข้าร่วมประชุมเพื่อหารือแนวทางการจัดทำแผน

และงบประมาณโครงการและได้มีมติให้สำนักงานป่าไม้เขตเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานหลักในการรวบรวมแผนจากทุกหน่วยงานเพื่อเสนอของบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษ ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) และคัดเลือกราษฎรยากจนไม่มีที่ทำกิน ไม่มีที่อยู่อาศัย มีความขยันไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด เข้าไปอยู่อาศัยโดยสร้างบ้านพัก จัดที่ดินทำกิน ให้และพัฒนาคุณภาพชีวิตจากนั้นจึงมอบหน้าที่ให้ชาวบ้านดูแลและฟื้นฟูป่าบริเวณใกล้เคียง พร้อมทั้งเป็นยามเฝ้าระวังชายแดน โดยมีหน่วยงานต่างๆ ร่วมรับสนองพระราชดำริ พร้อมเข้าดำเนินการ (กรมประมง, 2550)

ที่ตั้งของโครงการ

บ้านเล็กในป่าใหญ่ตามพระราชดำริคอยคำ ตั้งอยู่ที่ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในแผนที่ของกรมแผนที่ทหาร มาตราส่วน 1 : 50,000 ระวางที่ 4648 II และ 4748 III อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดังครอบคลุมพื้นที่ 16,850 ไร่ ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,240 ม. (กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2546)

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่โครงการฯ อยู่บริเวณลุ่มน้ำแม่หาด เป็นพื้นที่เขาสูงสลับซับซ้อน เป็นเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์เขตชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 1 ตามแนวสันเขาและริมห้วยมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ทอดยาวถึงคอยคำซึ่งเป็นยอดเขาสูงสุดของพื้นที่ มีลำน้ำแม่หาดไหลผ่านพื้นที่ซึ่งเป็นลำน้ำในลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำแม่แตงสาขาของแม่น้ำปิง ต้นน้ำเกิดจากคอยหัวแหวน แนวพรมแดนไทย-พม่า ไหลลงมาทางใต้ ความลาดชันของท้องลำน้ำเฉลี่ยร้อยละ 17.6 มีความยาวของลำน้ำ 26 กิโลเมตร โดยมีปากแม่น้ำ ไหลลงแม่น้ำแม่แตงที่บ้านกองลม ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ (กรมชลประทาน, ม.ป.ป.)

ลักษณะภูมิอากาศ

ในฤดูหนาวเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวเย็น ในฤดูร้อนเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน อากาศร้อนในเวลากลางวันและมีอากาศเย็นเวลากลางคืน อุณหภูมิอากาศตลอดทั้งปี 2 – 34 องศาเซลเซียส เฉลี่ย 17.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิน้ำตลอดทั้งปี 6 – 26 องศาเซลเซียส เฉลี่ย 16 องศาเซลเซียส (ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดเชียงใหม่, 2550)

การคมนาคม

เส้นทางจากจังหวัดเชียงใหม่ สู่อำเภอเวียงแหง ต่อไปยังบ้านกองลม ระยะทาง 152 กิโลเมตร เป็นทางลาดยาง จากนั้นแยกบ้านกองลมตามทางถนนป่าไม้ระยะทาง 25 กิโลเมตร ถึงยังพื้นที่โครงการฯ รวมระยะทาง 177 กิโลเมตร (กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2546)

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

นรินทรชัย (2538) ได้แปลความหมายของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ในความหมายกว้างๆ จะหมายถึง การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ

2. ในความหมายเฉพาะเจาะจง จะหมายถึง การที่จะให้ประชาชนมีสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของเขาเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้

ไพรัตน์ (2527) กล่าวว่า การที่จะดำเนินการกับชาวบ้านให้สามารถพึ่งตนเองและเข้ามามีส่วนร่วมโดยการเน้นการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผนและร่วมทำนุบำรุงมากกว่าการร่วมสมทบ ในรูปแบบอื่นๆ นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีมาโดยตลอดตั้งแต่การวางแผนโครงการ การเสาะสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงินหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและกล่าวว่าความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอันชอบธรรม

2. งานพัฒนาเป็นงานเกี่ยวกับประชาชนเป็นจำนวนมาก โดยต้องให้คนหมู่มากเหล่านี้มีสิทธิมีเสียงในการแสดงออก

3. กลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมายังไม่สามารถส่งผลถึงกลุ่มประชาชนผู้ด้อยโอกาสและยากจน ในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลให้กลุ่มคนได้เปรียบมีโอกาสมากขึ้นต้องปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนมากขึ้น

4. ประสบการณ์ที่ผ่านมาได้พบว่า มีโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จโดยอาศัยวิธีให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรประชาชน

ในขณะเดียวกันก็มีตัวอย่างโครงการที่ล้มเหลวเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม

5. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการปฏิบัติเป็นกลุ่มหรือของกลุ่ม (Group action) อันเป็นผลมาจากความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกแต่ละคนที่เข้ามาร่วมเพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเขาและในขณะเดียวกันก็ได้ประโยชน์แก่ส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งจำเป็น

6. การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชนยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใดยิ่งแสดงว่าประชาชนจะได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากเท่านั้น

7. ประชาชนย่อมรู้ดีว่าตนเองต้องการอะไร มีปัญหาอะไรและอยากจะแก้ปัญหาอย่างไร ถ้าให้โอกาสแก่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาช่วยให้องค์กรต่างๆ ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชนได้ดีกว่า

8. การมีส่วนร่วมของประชาชนให้การปฏิบัติการทางสังคม (Social action) เป็นไปอย่างสงบสันติ ก่อให้เกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่มีระเบียบเป็นระบบและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

9. เป็นนโยบายของรัฐในปัจจุบันที่ให้ทุกโครงการที่ลงสู่ชนบทต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นตามปรัชญาของการพัฒนา

ชูเกียรติ (2534) กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเกิดมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญาตระหนักรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใดจึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตตนเอง นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแตกแยกเนื่องมาจากการนำเข้าสู่สิ่งต่างๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าความแคบๆ แค่มาร่วมช่วยเหลือสนับสนุนโครงการเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่นการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้นๆ ด้วย

ทวีทอง (2527) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิด 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลของบุคคลที่บังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นลงมือกระทำร่วมกัน

3. การตกลงร่วมใจกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มจะกระทำการที่สนองตอบต่อความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

ชัชวาลย์ (ม.ม.ป.) อธิบายถึงการจำแนกมิติของการมีส่วนร่วมได้เป็นมิติต่างๆ ประกอบด้วย

มิติที่หนึ่ง ร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ซึ่งเป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกันและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัย

มิติที่สอง ร่วมวางแผน เป็นการวางแผนการพัฒนาหลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้วและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหาเรียบร้อยแล้วก็นำมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการวิจัย

มิติที่สาม ร่วมดำเนินการ เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนาหรือเป็นขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุนวัสดุอุปกรณ์และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น

มิติที่สี่ ร่วมรับผลประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมการวิจัยในชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียม เสมอภาคกัน

มิติที่ห้า ร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินงานวิจัยและผลของการพัฒนาจากการดำเนินการไปแล้วว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันทีและนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป

ไพโรจน์ (2549) อธิบายไว้ว่าการลำดับขั้นหรือกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมช่วยให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมการวิจัยแต่ละฝ่ายได้อย่างชัดเจนและในทางปฏิบัติแล้ว กระบวนการวิจัยก็ต้องดำเนินไปโดยความร่วมมือกับทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับดังต่อไปนี้

1. ขั้นการศึกษาบริบท นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำประชาคม โดยมีการประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย
2. ขั้นกำหนดปัญหา นักวิจัยสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้งอธิบายเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน

ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูล และแสดงความคิดเห็นหรือความต้องการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพจริงที่เกิดขึ้นหรือสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาที่ประสงค์

3. ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย นักวิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไรและอย่างไร เมื่อใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการวิจัย โดยชาวบ้านจะเข้ามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผนและตรวจสอบผลว่าพึงพอใจหรือไม่

4. ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างกระบวนการปฏิบัติงานวิจัย นักวิจัยมีส่วนร่วมโดยการพิจารณาหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่าย แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย ประชาชนหรือชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วยการรับรู้ถึงการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่นักวิจัยกำหนด รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) ที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

5. ขั้นการสรุปผลการวิจัย นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัยและเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ โดยชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด

สำนักประสานการพัฒนาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ได้รวบรวมเกี่ยวกับแนวคิดการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

รูปแบบของการมีส่วนร่วม โดย United Nations (1981 อ้างใน สำนักประสานการพัฒนาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล, ม.ป.ป.) ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเองหรือโดยความสมัครใจ เกิดขึ้นเองโดยมิได้มีการแทรกแซงเป็นลักษณะการร่วมที่ผู้ร่วมเต็มใจ ซึ่งเป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้นเองเพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มของตนเอง โดยเน้นการกระทำที่มิได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งมีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย

2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ/ชักจูง ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา

3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาลภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันทีแต่จะไม่ได้รับผลกระทบระยะยาวและจะมีผลเสียคือไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่ 15 มี.ค. 2555
เลขทะเบียน..... 250309
เลขเรียกหนังสือ.....

จินตนา สุขจิตต์ (2549 อ้างใน สำนักประสานการพัฒนาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล, ม.ป.ป.) แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบโครงการ เริ่มตั้งแต่ร่วมศึกษาปัญหาและความต้องการ ร่วมหาวิธีแก้ปัญหา ร่วมวางแผนนโยบายและแผนงาน ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และร่วมปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้และร่วมประเมินผลโครงการ

2. การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง (Nongenuine Participation) เป็นการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนโดยเฉพาะเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว เช่นการเข้าเป็นสมาชิกหรือการร่วมเสียสละแรงงาน

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม โดยเจมส์คีย์ และอकिन ได้ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ซึ่งมี 4 ประการด้วยกัน (สำนักประสานการพัฒนาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล, ม.ป.ป.)

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการติดตามและประเมินผล

International Association for Public Participation (2003 อ้างใน สำนักประสานการพัฒนาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล, ม.ป.ป.) แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. ระดับที่ 1 การให้ข้อมูล (Inform) การให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนและเสริมสร้างความเข้าใจของประชาชน เกี่ยวกับประเด็นปัญหา ทางเลือกและทางเลือก ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟังข้อมูล รับรู้ข้อมูลข่าวสาร

2. ระดับที่ 2 การรับฟังความคิดเห็น (Consult) การรับข้อมูลและความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับ สภาพปัญหา ทางเลือก และแนวทางแก้ไข เช่น การสำรวจความเห็น การประชุม

กลุ่มย่อย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

3. ระดับที่ 3 การเข้ามาเกี่ยวข้อง (Involve) เข้าร่วมประสานการทำงานกับประชาชน สร้างความมั่นใจว่า ความคิดเห็น ความจำเป็นของประชาชนจะได้รับการตอบสนอง พิจารณาและหาแนวทางแก้ไข เช่น การประชุมปฏิบัติการ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสนใจเข้ามามีส่วน

ร่วม สัมผัสใจเข้ามาเป็นอาสาสมัคร ในการค้นหาทางเลือก ร่วมวางแผนแนวทางการปฏิบัติงาน เพื่อการแก้ไขปัญหา และดำเนินกิจกรรม

4. ระดับที่ 4 การให้ความร่วมมือ (Collaboration) การเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของปัญหา ร่วมเช่นการเข้าเป็นคณะที่ปรึกษา คณะกรรมการของชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน ไม่ว่าจะเป็น มีส่วนร่วมด้านแรงงาน ทุน ทรัพยากร สถานที่ ฯลฯ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

5. ระดับที่ 5 การเสริมพลังอำนาจประชาชน (Empowerment) การให้ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของชุมชน เช่น การลงประชามติ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นเจ้าของปัญหา สามารถลุกขึ้นมาดำเนินกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ เพื่อให้เกิดการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาสุขภาพ สุขภาวะของชุมชนเอง

การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงจากพื้นที่อื่นๆ

สมชาติ (2550) รายงานผลการศึกษาระบบการจัดการทรัพยากรประมงอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่โครงการพัฒนาเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี้ยว โดยการประยุกต์เอากระบวนการจัดการทรัพยากรประมงจากที่อื่นมาดำเนินการในท้องถิ่นเป็นการจุดประกายให้ชุมชนเห็นความสำคัญของปัญหา เห็นคุณค่าของทรัพยากรประมงที่มีในท้องถิ่นและเห็นประโยชน์ของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน จนทำให้เกิดกระบวนการจัดการทรัพยากรประมงอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ไชยณรงค์ (2545) รายงานบทสรุปจากงานวิจัยไทบ้านที่ดำเนินการวิจัยโดยคณะนักวิจัยไทบ้านสมัชชาคนจนกรณี่ปากมูน ร่วมกับเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย (SEARIN) เพื่อแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในพื้นที่และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูน ภายหลังจากการเปิดประตูเขื่อนปากมูน โดยมีระเบียบวิธีการศึกษาด้านนิเวศวิทยา ได้แก่พันธุ์ปลา พรรณพืช ระบบนิเวศแม่น้ำ โดยนักวิจัยไทบ้านซึ่งมาจากการเสนอชื่อของชาวบ้านในชุมชนบริเวณปากมูน เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านโดยใช้ความรู้แบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดำเนินการศึกษาเรื่องปลา หลังจากการเปิดประตูเขื่อน และศึกษาด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยการศึกษาชนิดและปริมาณปลาที่ชาวบ้านจับได้ การอพยพของประชากรปลาเครื่องมือการทำประมงจำนวนผู้ทำการประมง รายได้จากการทำการประมง พิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการทำการประมง การวิจัยของชาว

ปากมูนแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนแรกเป็นการรวบรวมชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวบ้านจับได้ โดยวิธีการบันทึกชนิดปลาที่ถูกจับได้ด้วยการถ่ายรูป และใช้ข้อมูลเสริมจากแบบบันทึกประจำวันของชาวประมงใน 65 หมู่บ้าน ขั้นตอนที่สอง เป็นการจำแนกปลาแต่ละชนิด โดยพรานปลาจำนวน 18 คน ที่ชาวปากมูนได้เลือกขึ้นมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องปลา เนื่องจากประสบการณ์การทำประมงในกลุ่มน้ำมูนมากกว่า 50 ปี พรานปลาทั้งหมดใช้กระบวนการประชุมกลุ่ม เพื่อจำแนกพันธุ์ปลาแต่ละชนิด จากนั้นจะร่วมกันอธิบายพฤติกรรมของปลาแต่ละชนิด นับแต่รูปแบบการอพยพเดินทางของปลา ที่อาศัยและแหล่งหากิน อาหาร แหล่งวางไข่ สำหรับขั้นตอนของการบันทึกและเรียบเรียงข้อมูล จะมีผู้ช่วยนักวิจัยคือเยาวชนชาวปากมูนและเจ้าหน้าที่เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เป็นผู้ช่วยเรียบเรียงข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานและร่วมกันชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญที่พบ นับว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการรื้อฟื้นองค์ความรู้ของชาวปากมูนกลับคืนมา และเป็นการศึกษาวิจัยโดยนักวิจัยที่เป็นชาวบ้าน และนิธิ (2545) กล่าวถึง วิจัยไต้หวัน กรณีผลจากการเปิดประตูเขื่อนปากมูน นักวิจัยที่เข้าร่วมมีอนันมีฐานะเป็นเพียงผู้ช่วยนักวิจัย ในขณะที่ชาวบ้าน หรือไต้หวัน 65 หมู่บ้านรวมจำนวน 200 คน เป็นนักวิจัยเอง โดยรวบรวมความรู้ของเขามาวิเคราะห์กันเอง จนได้เนื้อหาซึ่งเป็นที่น่าเชื่อถือ เป็นแบบอย่างของความสำเร็จที่เกิดจากการที่ชาวบ้านได้ตั้งคำถามการวิจัย ตลอดจนนิยามคำถามนั้นด้วยตัวเอง เป็นคำถามที่ชาวบ้านเองอยากได้คำตอบ ยกตัวอย่างวิธีการดำเนินการวิจัย เช่นในการศึกษาเรื่องปลาหลังเปิดเขื่อน เขาเก็บรวบรวมตัวอย่างปลา ถ่ายรูปไว้แล้วเอาพรานปลาที่ชำนาญที่สุดในบริเวณนั้นมา 20 คน ต่างเคยหาปลามานานกว่า 50 ปี เป็นวิทยากรด้านข้อมูลของพรรณปลาต่างๆ เหล่านี้ ประชุมกันโต้แย้งกันจนกว่าจะได้ข้อยุติในตนเองเดียวกัน ก็ทำอย่างนี้กับพรรณพืช, เครื่องมือหาปลา ระบบนิเวศน์ เกษตรกรรม และด้านอื่นๆ ฉะนั้น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไต้หวันจึงเป็นความรู้ของไต้หวันจริงๆ และการศึกษาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ก็อาศัยทั้งการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มในหมู่บ้านเพื่อให้ได้ตัวเลขที่แน่ชัดในหลายเรื่อง และจดบันทึกข้อมูลดิบเช่นเดียวกันกับการวิจัยของนักวิชาการ ซึ่ง ชยันต์ (2545) กล่าวถึงรายงานการวิจัยของชาวปากมูน หรือวิจัยไต้หวันถึงความน่าสนใจของงานวิจัยอยู่ที่ งานวิจัยไต้หวันเป็นงานวิจัยที่ศึกษาและรวบรวมข้อมูลโดยคนในพื้นที่ที่ใช้ชีวิตในการทำมาหากินในกลุ่มแม่น้ำมูน เมื่อเริ่มต้นทำงานวิจัย นักวิจัยไต้หวันจึงมีความเข้าใจในระบบนิเวศแม่น้ำมูนอย่างชัดเจน ดังเช่นการได้เห็นการหายไปของพันธุ์ปลาและความรู้พื้นบ้านต่างๆ และเมื่อธรรมชาติกลับคืนมาพวกเขาจึงเริ่มจดบันทึกข้อมูลที่รวบรวมไว้แยกแยะเป็นหมวดหมู่ และสอบถามข้อมูลที่ได้โดยชาวบ้านที่เป็นคนหาปลาเช่นเดียวกัน ข้อมูลที่ได้มาจึงพร้อมที่จะให้มีการตรวจสอบ ดังนั้น การทำงานของนักวิจัยไต้หวันจึงไม่แตกต่างจากการทำงานของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่เข้าไปศึกษาความรู้พื้นบ้าน จะต่างกันก็ตรงที่นักวิจัยทาง

สังคมศาสตร์ต้องอาศัยชาวบ้านซึ่งรู้เรื่องราวในพื้นที่อย่างดีเป็นผู้ให้ข้อมูลและนำเอาข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงเพื่อเขียนขึ้นใหม่ เสนอเป็นรายงานตามโจทย์หรือตามกรอบความคิดของนักวิจัยที่มีอยู่แล้ว บ่อยครั้งที่งานเขียนเหล่านี้มักเขียนขึ้นเสมือนว่า นักวิจัยเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง โดยไม่อ้างถึงชาวบ้านเสียด้วยซ้ำ

สันติพงษ์ (2548) รายงานถึงงานวิจัยปากกณูสาละวิน ซึ่งใช้แนวทางการทำการวิจัยแบบไทบ้านปากกณูมาปรับใช้ ได้ศึกษาถึงวิถีแม่น้ำ และผืนป่าของชุมชนชาวปากกณูสาละวิน โดยนักวิจัยปากกณู หรือชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงจาก 50 หย่อมบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวิน บริเวณพรมแดนไทย-พม่า เขตอำเภอแม่สะเรียง และอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน การศึกษาคอบคลุมพื้นที่ตลอดแนวพรมแดนตั้งแต่ผาตั้งลงไปจนถึงสบเมย ที่ต้องการนำเสนอข้อมูลด้านต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ในประเด็นพันธุ์ปลา เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน การเกษตร พรรณพืชในป่า และสังคม วัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชน แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชนที่อาศัยผืนป่า โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานกันทั้งการประชุมกลุ่มนักวิจัย การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

จันทรา (2548) รายงานถึงงานวิจัยไทบ้านรายีไสล ซึ่งใช้หลักการเดียวกันกับงานวิจัยไทบ้านปากกณู โดยมีนักวิจัยคือไทบ้านรายีไสลทั้งหมด 36 หมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนรายีไสล โดยใช้ความองค์ความรู้ท้องถิ่น และภูมิปัญญาของไทบ้านเป็นหลักในการศึกษา มีการสำรวจภาคสนาม และมีเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEARIN) ทำหน้าที่ในการช่วยจัดบันทึก และเขียนรายงาน ประเด็นหัวข้อการวิจัยแบ่งออกเป็น 9 ประเด็น ได้แก่ สังคมและวัฒนธรรม ระบบนิเวศ พรรณพืชพื้นถิ่น ความหลากหลายของพันธุ์ปลา ในแม่น้ำมุนตอนกลางและในป่าทาม เครื่องมือหาปลา ภูมิปัญญา สิทธิ และวิถีแห่งทาม ป่าทาม การเกษตร การจัดการน้ำแบบพื้นบ้าน และการเลี้ยงสัตว์ในป่าทาม จุดเด่นของงานวิจัยชิ้นนี้คือการศึกษามิติต่างๆของชุมชนที่อาศัยอยู่กับป่าทาม ซึ่งได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงคุณค่าของป่าทามที่มีต่อระบบนิเวศแม่น้ำ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทหนึ่ง มีระบบนิเวศที่เป็นเฉพาะถิ่น และสังคมไทบ้านรอบป่าทามแห่งนี้ โดยการใช้ความรู้ของไทบ้านที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน และยังได้ย้าให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญในการที่จะรวมเอาความรู้ในหลายๆ มิติ มาเป็นส่วนประกอบในกระบวนการตัดสินใจโครงการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะความรู้ในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ และตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น อีกทั้งต้องการเสนอข้อมูลด้านผลกระทบจากการสร้างเขื่อนรายีไสล เปรียบเทียบข้อมูลทั้งก่อนการสร้างเขื่อน ระหว่างเก็บกักน้ำ และภายหลังจากที่มีการเปิดประตูระบายน้ำอีกทางหนึ่งด้วย

ไชยณรงค์ (2547) รายงานว่า งานวิจัยชาวบ้านเชียงของ ที่ได้ทำการศึกษาแม่น้ำโขง แม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ได้นำเอาวิธีการวิจัยไทบ้านปากมูนมาปรับใช้ คือ ชาวบ้านเป็นนักวิจัย ใช้ความรู้พื้นบ้านในการอธิบายข้อมูลด้านต่างๆ โดยคณะนักวิจัยชาวบ้านจำนวน 13 หมู่บ้านที่ตั้งชุมชนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวทางตอนบนของประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่แม่น้ำโขงตั้งแต่บริเวณแก่งคอนผีหลงไปจนถึงผาไค อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ศึกษาข้อมูลในประเด็นพันธุ์ปลา เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน การทำเกษตรริมโขง พรรณพืชตามเกาะแก่งในแม่น้ำโขง และสังคมวัฒนธรรมของคนหาปลา เพื่อนำมาอธิบายความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพของแม่น้ำโขง และวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบนิเวศดังกล่าว และนิวัฒน์ (2547) กล่าวถึงรายงานการวิจัยนี้ว่าเป็นกระบวนการวิจัยที่ได้มุ่งเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญในเรื่องขององค์ความรู้ของท้องถิ่น นักวิจัยคือชาวบ้านซึ่งเป็นผู้รู้ในเรื่องราวต่างๆ ผ่านวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงมาอย่างยาวนาน ซึ่งในอดีตชาวบ้านได้อาศัยประโยชน์ในทุกๆ ด้าน ทั้งการอุปโภคและการบริโภค เป็นเส้นทางคมนาคม แหล่งหาปลา และยังมีพันธุ์ปลา พรรณพืช สัตว์น้ำอีกหลายชนิด ปัจจุบันแม่น้ำโขงมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งเกิดขึ้นมาจากปัจจัยที่หลากหลาย ทั้งจากภายนอกและภายในระบบนิเวศ จำนวนปลา จำนวนพรรณพืชที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็เริ่มลดลง บางชนิดใกล้สูญพันธุ์ และบางชนิดสูญพันธุ์ไปแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของผู้คนแถบลุ่มน้ำโขง งานวิจัยชาวบ้านฉบับนี้ได้รวบรวมข้อมูล องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำเสนอให้สาธารณะได้รับรู้ และเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างร่วมมือและสร้างสรรค์

สาธิตน์ (2549) รายงานว่า งานวิจัยชาวบ้านแม่น้ำยม ที่ได้ทำการศึกษาถึงแม่น้ำยม ป่าสักทอง วิถีชีวิตของคนสะเทียบ เป็นงานวิจัยที่จัดทำโดยชาวบ้านจาก 4 หมู่บ้าน ในตำบลสะเทียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ที่ตั้งชุมชนอยู่ในฝืนป่าและแม่น้ำในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม การศึกษาได้ครอบคลุมพื้นที่ลำน้ำยมและป่าสองฝั่งแม่น้ำ เริ่มตั้งแต่บริเวณแก่งเสือเต้น อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ไปจนถึงแก่งขาม บ้านทุ่งคันศรี อำเภอยางมาว จังหวัดพะเยา ศึกษาฐานข้อมูลทั้ง 7 ประเด็นได้แก่ ระบบนิเวศ ผัก เห็ด หน่อไม้และเศรษฐกิจผลผลิตจากป่า สมุนไพร แมลง พันธุ์ปลา ทรัพยากรป่าไม้ และเนื่องจากพื้นที่วิจัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม จึงมีการศึกษาประเด็นความเชื่อของชุมชนในการรักษาสัตว์ป่า และศึกษาด้านสังคมและวัฒนธรรม เพื่อนำมาอธิบายความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชาวบ้านที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรและระบบนิเวศดังกล่าว ตลอดจนความรู้ของชุมชน พิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน โดยได้นำเอาวิธีการวิจัยไทบ้านปากมูนมา

ปรับใช้ ทั้งการประชุมกลุ่มนักวิจัย การลงพื้นที่ภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ตลอดจน การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม โดยมีชาวบ้านเป็นนักวิจัย ใช้ความรู้พื้นบ้าน ความรู้ท้องถิ่นในการ อธิบายข้อมูลในประเด็นต่างๆ ใช้เวลาในการศึกษาวิจัยทั้งสิ้น 1 ปี 10 เดือน

เสื่อ (2543) ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ กรณิพื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคอง จังหวัดนครราชสีมา พบว่าประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคองเคยมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำค่อนข้างน้อยหรือน้อยมาก ทั้งบทบาทในการนำเสนอปัญหาหรือเข้าร่วมประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุ บทบาทในการร่วมวางแผนดำเนินการ บทบาทในการออกค่าใช้จ่าย บทบาทในการออกแรงหรือเข้าร่วมแก้ไขปัญหและบทบาทในการร่วมติดตามหรือประเมินผล การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ นั้นมักมีแรงจูงใจจากการชักนำหรือริเริ่มจากหน่วยงานราชการต่างๆ ทั้งนี้ เพราะประชาชนคิดว่าหน้าที่ในการจัดการนั้นเป็นเรื่องของหน่วยงานราชการเท่านั้น ประชาชนไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยว แต่หากหน่วยงานใดๆ มาชักชวนหรือขอร้องก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือด้วย ส่วนใหญ่ยังไม่มีโครงการความร่วมมือดังกล่าวอย่างเป็นระบบและจริงจัง

ระวี (2542) ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในด้านการตัดสินใจและการดำเนินงานมีระดับการมี ส่วนร่วมน้อย สำหรับการได้รับประโยชน์อยู่ในระดับปานกลางและการประเมินมีระดับการมีส่วน ร่วมน้อย

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมง

การจัดการทรัพยากรประมง เป็นการสร้างความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรประมง เพื่อการบริโภคและนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ อย่างพอเพียงในอนาคต ทำให้ เกิดการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับธรรมชาติ การจัดการทรัพยากรประมงตามแนวคิดของ ไพบุลย์ (2537) มีหลักวิธีการดังนี้

การจัดการโดยภาครัฐ

1. ด้านกฎหมาย ต้องรัดกุมและมีเจ้าหน้าที่ควบคุมให้ทั่วถึง ต้องห้ามจับปลาใน ฤดูปลาวางไข่และกำหนดเครื่องมือประมงในการจับปลา
2. การกำหนดเขตห้ามจับสัตว์น้ำ สถานที่บางแห่งควรประกาศเป็นเขตห้ามจับ สัตว์น้ำเพื่อจะให้มีบริเวณนั้นเป็นถิ่นอาศัยอย่างปลอดภัยของสัตว์น้ำเช่นหน้าวัดประตูระบายน้ำเขต อุทยานแห่งชาติ

3. การกำจัดวัชพืชน้ำเป็นการปรับปรุงที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำแม้ว่าพืชน้ำจะช่วยเพิ่มปริมาณออกซิเจนในน้ำจากการสังเคราะห์แสงก็ตามแต่อาจเกิดผลเสียได้หากมีปริมาณวัชพืชในแหล่งน้ำที่มากเกินไป

การจัดการโดยชุมชน

1. การกำหนดเขตอนุรักษ์ ในชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติเป็นเขตห้ามจับสัตว์น้ำของชุมชนหรือกันเป็นเขตอุทยานในบริเวณเขตวัด โดยชุมชนเลือกพื้นที่เองเพื่อง่ายต่อการดูแล รักษา ให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำได้ขยายพันธุ์ตามธรรมชาติโดยไม่ถูกรบกวนจากมนุษย์
2. การกำหนดกฎระเบียบของชุมชนเกี่ยวกับการดูแล และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำที่ชุมชนสามารถจัดการเองได้โดยการปรับให้เข้ากับทั้งกฎหมายของกรมประมง และกฎของชุมชนที่สร้างขึ้นเพื่อกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน
3. จัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำมีหน้าที่ดูแลเขตอนุรักษ์ การอนุญาตการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำและกำกับให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนที่ตั้งไว้อย่างจริงจังและเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนได้เข้ามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำที่เป็นทรัพยากรส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม
4. การพัฒนาที่อยู่อาศัยวิธีการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มความสามารถในการรองรับของที่อยู่อาศัยของปลาถ้าความสามารถในการรองรับดีในแง่ของอาหารปลา ที่หลบศัตรู น้ำไม่มีมลพิษ มีปริมาณออกซิเจนและอุณหภูมิที่พอดี มีที่เหมาะสมสำหรับการวางไข่ขยายพันธุ์ อาจไม่จำเป็นเน้นมาตรการการจัดการอื่นเลยก็ได้ ที่ควรปฏิบัติในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำคือเพิ่มที่พักและที่หลบศัตรู การที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามริมคลองเอาไม้รวกปักสี่เหลี่ยมหรือวงกลมในคลองแล้วเอากิ่งไม้ใส่ไว้ตรงกลางก็เป็นการทำที่พักและหลบศัตรู เวลาจับปลาก็เอาแหล้อมรอบการทำโป๊ะก็เป็นการทำที่พักและที่หลบภัยให้ปลาเช่นกัน
5. การพัฒนาสภาพแวดล้อมของแหล่งน้ำธรรมชาติ การใช้ขอนไม้ ก้อนหิน กรวด ทรากองปะทะกระแสน้ำ หรือแม้แต่แพไม้ก็เป็นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในน้ำให้สัตว์น้ำมีที่อยู่อาศัยดีขึ้น กรวดทรายที่เทลงก้นน้ำที่เป็นเลนอาจเป็นที่วางไข่ของปลาบางชนิดได้

ระบบนิเวศทรัพยากรประมงบนพื้นที่สูง

สรณรัชฎ์ และ นิรมล (2542) กล่าวไว้ในชุดคู่มือนักสืบสายน้ำเกี่ยวกับเรื่องระบบนิเวศของทรัพยากรประมงในลำน้ำ โดยการแบ่งระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องออกเป็น

กายภาพลำน้ำ

ยังลำน้ำมีความหลากหลายมากเท่าใด ยังมีแหล่งที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมแก่สัตว์ได้หลายชนิด ดังนั้นลำน้ำที่มีความคดเคี้ยวไปตามธรรมชาติจึงเป็นบ้านที่ดีสำหรับชีวิตสัตว์ต่างๆ ในน้ำมากกว่าในลำคลองที่เกิดจากการขุดขึ้นมา และลำน้ำที่คดเคี้ยวตามธรรมชาติช่วยลดภัยมลพิษต่อสัตว์น้ำ เพราะถ้าเกิดมลพิษเหนือน้ำมีกระแสน้ำปั่นป่วนมลพิษไหลผ่านลงมา ชายฝั่งที่ไม่เสมอเท่ากันยังพอมีเหตลึบเว้าริมฝั่งให้สัตว์น้ำหลบหลีกจากกระแสน้ำนั้นได้ แต่ชายฝั่งที่ขุดตรงราบเรียบเท่ากันหมดจะไม่มีที่ให้สัตว์ได้หลบ นอกจากนี้ลำน้ำที่คดเคี้ยวตามธรรมชาติช่วยบรรเทาน้ำท่วมได้ดีกว่าคลองขุดระบายน้ำ เพราะน้ำจะท่วมเป็นหย่อมๆ ตามช่วงโค้งเว้าของลำน้ำไปตลอดสาย แทนที่จะท่วมในอาณาบริเวณกว้างใหญ่ที่ปลายน้ำเป็นหลัก

กระแสน้ำ

ความแรงของกระแสน้ำเป็นตัวการสำคัญอันหนึ่งที่กำหนดลักษณะพื้นใต้น้ำ น้ำยิ่งไหลแรงยิ่งมีพลังเคลื่อนย้ายวัสดุใหญ่และหนักมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ น้ำไหลแรงบริเวณที่เป็นแก่งหรือตามที่ลาดชันจึงสามารถพัดพาตะกอนขนาดเล็ก เช่น ดินเลน และเมล็ดทรายออกไปได้ ทำให้พื้นใต้น้ำในบริเวณนี้เหลืออยู่แต่หินกรวดซึ่งเป็นตะกอนขนาดใหญ่ และตอไม้ รากไม้ขนาดใหญ่ ยิ่งน้ำไหลเร็วเท่าใด ออกซิเจนยิ่งถ่ายเทได้ดี สัตว์น้ำหายใจได้สะดวก น้ำไหลแรงมีออกซิเจนมาก และชะล้างมลพิษได้เร็วกว่าน้ำไหลช้า ลำน้ำที่มีน้ำไหลแรงจึงพื้นตัวได้เร็วกว่าลำน้ำที่น้ำไหลช้าหรือนิ่ง และถ้ามีการปล่อยสารอินทรีย์หรือปุ๋ยลงน้ำ ปริมาณออกซิเจนในน้ำอาจลดลงไม่มากนัก ถ้าน้ำไหลแรงพอที่จะชะล้างมลพิษและเติมออกซิเจนในน้ำได้ทัน แต่กระแสน้ำที่ไหลเร็วเกินไปก็มีข้อเสีย คือ ทำให้เกิดการพัดพา และชะล้างตะกอนดินมากเกินไป

การสร้างเขื่อนและสิ่งปิดกั้นขวางทางน้ำ

เขื่อนปิดกั้นน้ำเปลี่ยนระบบนิเวศลำน้ำอย่างสิ้นเชิง ทำให้แหล่งน้ำไหลกลายเป็นแหล่งน้ำนิ่งและลึก นอกจากจะเปลี่ยนกระแสน้ำและปริมาณน้ำแล้ว ออกซิเจนและแสงแดดยังลงถึงพื้นท้องน้ำได้น้อย หรือถ้าลึกมากก็ลงไม่ถึงเลย

วงจรการเกิดน้ำ

เมื่อน้ำฝนตกลงบนแผ่นดินส่วนหนึ่งจะระเหยเป็นไอน้ำลอยไปในอากาศ ที่เหลือจะเดินทางสู่ทะเลโดยใช้เส้นทางต่างๆ กัน ได้แก่การไหลบ่าไปตามหน้าดินและรวมตัวกันเป็นสายน้ำ ไหลลงสู่ทะเล การซึมลงไปเป็นน้ำใต้ดิน ซึ่งจะไหลช้าๆ ไปสู่ลำน้ำและทะเล การผ่านร่างกายของสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าพืชหรือสัตว์ทุกชีวิตจะดูดซับหรือดื่มกินน้ำไปใช้ในขบวนการทางเคมีต่างๆ ภายในร่างกาย ก่อนจะปล่อยออกมาให้ระเหยเป็นไอน้ำ หรือเป็นน้ำใช้แล้วเดินทางสู่ทะเลต่อไป ส่วนน้ำใต้ดินไหลซึมสู่ลำน้ำ

ทรัพยากรดิน ป่าดิบ และป่าต้นน้ำ

สภาพดินได้รับไม้อันหนาแน่นและซับซ้อนของป่าดิบมีทั้งมอสและซากพืชปนอยู่มากเป็นเสมือนฟองน้ำที่อุ้มน้ำไว้ แล้วค่อยๆ ปล่อยน้ำให้ไหลสู่ลำน้ำตลอดปี การที่ป่าดิบขึ้นบนเขาต้นน้ำและในลุ่มน้ำโดยเฉพาะป่าริมลำน้ำถูกทำลาย ทำให้ดินที่อุ้มน้ำนั้นถูกทำลายไปด้วย ป่าดิบขึ้นสามารถฟื้นฟูขึ้นได้ใหม่ถ้าถูกทำลายไป แต่จะฟื้นได้ยากถ้าถูกทำลายอย่างต่อเนื่องจนพื้นที่กลายเป็นทุ่งหญ้า เพราะหญ้าถูกไฟไหม้ได้ง่ายและปรับตัวให้เจริญงอกงามได้ดีหลังจากไฟไหม้ป่าผ่านพ้นไป ความร้อนจากไฟที่ไหม้ทุ่งหญ้าจะเผาหน้าดินและทำลายโครงสร้างโมเลกุลของดินทำให้น้ำซึมซับในดินได้น้อย และหน้าดินทั้งผืนจะถูกกัดเซาะพังทลายได้ง่าย และฝนฟ้าที่แปรปรวนเกิดได้จากหลายสาเหตุ ตั้งแต่จากปรากฏการณ์ในจักรวาล ในโลก จนถึงระดับภูมิภาค และจากกิจกรรมในท้องถิ่นเอง เช่นการทำลายแหล่งต้นน้ำลำธาร การตัดไม้ทำลายป่า การใช้สารเคมีที่ส่งผลต่อสภาพอากาศ การปล่อยมลพิษรบกวนชั้นบรรยากาศ เป็นต้น

พรรณไม้และพืชริมฝั่งน้ำ

แนวพืชธรรมชาติริมฝั่งน้ำช่วยดักตะกอนที่ชะมากับหน้าดินไม่ให้ไหลลงสู่ลำน้ำ ยิ่งแนวพืชกว้าง ยิ่งดักตะกอนได้มาก รากของต้นไม้ช่วยยึดริมตลิ่งป้องกันไม่ให้น้ำเซาะพังทลายได้ง่าย พืชริมน้ำดูดซับสารอินทรีย์และสารพิษจากโลหะหนักไปสร้างเซลล์ของตัวเอง จึงช่วยบำบัดน้ำเสียได้ โดยเฉพาะไม้ยืนต้น ซึ่งใช้สารเหล่านี้มากกว่าพืชล้มลุก และป่าธรรมชาติริมน้ำช่วยบรรเทาน้ำท่วมในหน้าฝน เพราะต้นไม้ดูดซับน้ำไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยรักษาระดับน้ำในหน้าแล้ง เพราะดินมีซากพืชปนอยู่มากจึงซับความชื้นเอาไว้ และค่อยๆ ปล่อยออกมาในหน้าแล้ง

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศสองฝั่งน้ำ

ถ้าสภาพฝั่งน้ำปากหนึ่งดีแต่อีกฝั่งหนึ่งไม่ดีตะกอนบนบกก็ยังตกลงสู่ลำน้ำได้ง่าย ถ้าฝั่งน้ำปากหนึ่งโล่งเตียน แต่อีกฝั่งหนึ่งยังมีพืชร่มรชาติอยู่มาก สัตว์ริมน้ำและสัตว์ที่ใช้ชีวิตช่วงตัวอ่อนในน้ำก็ยังมีที่อาศัยอยู่บ้าง กระบวนการย่อยสลายสารอินทรีย์และเชื้อราในธรรมชาติทำให้ลำน้ำฟื้นตัวได้เองในที่สุดถ้าไม่มีมลพิษลงมาเพิ่มเติมอยู่เรื่อยๆ และกล่าวถึงกระแสเห็นว่าน้ำไหลแรงมีออกซิเจนมาก และชะล้างมลพิษได้เร็วกว่าน้ำไหลช้า ลำน้ำที่มีน้ำไหลแรงจึงฟื้นตัวได้เร็วกว่าลำน้ำที่น้ำไหลช้า หรือน้ำนิ่ง และถ้ามีการปล่อยสารอินทรีย์ หรือปุ๋ยน้ำลงน้ำปริมาณออกซิเจนในน้ำอาจลดลงไม่มากนัก ถ้ามีกระแสน้ำไหลแรงพอที่จะชะล้างมลพิษ และเติมออกซิเจนในน้ำได้ทัน

การตรวจสอบคุณภาพน้ำทางชีวภาพ

สาหร่ายและตะไคร่ตามพื้นใต้ท้องน้ำ เป็นสัญญาณบอกว่ามีปุ๋ยหรือสารอินทรีย์อยู่ในลำน้ำ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่ตกลงมาหรืออาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติก็ได้ สัตว์น้ำต้องการทั้งบ้าน อาหาร และอากาศหายใจเช่นเดียวกับสัตว์บก การปรากฏตัวของสัตว์จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณออกซิเจนและคุณภาพน้ำเพียงอย่างเดียว แต่อาจเกี่ยวข้องกับลักษณะทางชีวภาพของลำน้ำหรือปัจจัยอื่นด้วยก็ได้ เช่น วงจรชีวิตสัตว์ การตรวจคุณภาพน้ำโดยการสำรวจชนิดและปริมาณของสัตว์น้ำจึงสมควรมีการสำรวจลักษณะทางชีวภาพของลำน้ำ สภาพฝั่งน้ำ และบริเวณพื้นที่ท้องน้ำอย่างถี่ถ้วน ควบคู่ไปด้วย และถ้าจะให้ดีควรทำการสำรวจอย่างต่อเนื่องทุกๆ 2 – 3 เดือนต่อครั้ง เพื่อความแน่ใจ อย่างไรก็ตามในฤดูแล้งจะเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการตรวจคุณภาพน้ำโดยการสำรวจสัตว์น้ำจืด อดีตการตรวจคุณภาพน้ำด้วยการสำรวจสัตว์น้ำจืดทำได้เฉพาะในน้ำไหลเท่านั้น แต่ปัจจุบันยังสามารถตรวจคุณภาพน้ำโดยการสำรวจสัตว์น้ำจืดในแหล่งน้ำนิ่งได้อีกเช่นกัน เนื่องจากแหล่งน้ำนิ่งเป็นระบบนิเวศที่แตกต่างไปจากระบบนิเวศในแหล่งน้ำไหล และมีตัวแปรที่กำหนดการปรากฏตัวของสัตว์ในแหล่งน้ำแต่ละแห่งแตกต่างกันไป

สรณรัชฎ์ (2547) กล่าวว่าสัตว์น้ำต้องการออกซิเจนหายใจเช่นเดียวกับสัตว์บก และในน้ำก็มีออกซิเจนละลายอยู่ แต่น้อยกว่าในอากาศหลายเท่า สัตว์ส่วนมากชอบอาศัยอยู่ในน้ำสะอาดมีออกซิเจนสูง เช่น ตัวอ่อนแมลงชีปะขาว แมลงเกาะหิน แมลงหนอนปลอกน้ำที่อาศัยอยู่ในปลอก สัตว์อีกหลายชนิดสามารถอาศัยอยู่ในที่ซึ่งมีออกซิเจนน้อยได้ เช่น แมลงชีปะขาววัยน้ำ แมลงชีปะขาวเหงือกกระโปรง กุ้งฝอย หอยฝาเดียว หอยกาบเมล็ดถั่ว และบางชนิดก็สามารถทนอยู่ได้ในที่ซึ่งเกือบไม่มีออกซิเจนเลย เช่น รินน้ำจืดแดง ไข่เดือนน้ำ ดังนั้น ถ้าเกิดมลภาวะทำให้ออกซิเจนในน้ำลดลง สัตว์ที่ต้องการออกซิเจนสูงก็จะอยู่ไม่ได้ ในขณะที่สัตว์ที่ทนภาวะออกซิเจนต่ำก็จะอยู่ได้ดี เราจึงใช้สัตว์เล็กน้ำจืดตรวจคุณภาพน้ำได้ในระดับหนึ่ง

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ ลีซอ มูเซอ อาข่าและกระเหรี่ยง

มูลนิธิกระเจงกา (2552) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ ลีซอ มูเซอ อาข่าและกระเหรี่ยง ไว้ดังนี้

กลุ่มชาติพันธุ์ ลีซอ (Lisu)

ลีซอเรียกตนเองว่า ลีซู มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ต้นน้ำสาละวินและแม่น้ำโขงทางตอนเหนือของประเทศทิเบตและทางตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลยูนนานประเทศจีนได้อพยพลงมาทางใต้เนื่องจากเกิดการสู้รบกันกับชนเผ่าอื่นนับเวลาหลายศตวรรษลีซูได้ร่อนลอยเรื่อยลงมาจนในที่สุดก็แตกกระจายกันเข้าสู่ประเทศพม่าจีนอินเดียแล้วเข้าสู่ประเทศไทยในระหว่าง ปี พ.ศ. 2462-2464 อพยพมาจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งทางตอนใต้ของเมืองเชียงตุงประเทศเมียนมาร์เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านลีซอคอยช้าง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายปัจจุบันหมู่บ้านแห่งนี้ยังคงมีอยู่ประมาณ 80 หลังคาเรือน และโยกย้ายไปตั้งหมู่บ้านเรือนในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ดากพะเยา กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ แพร่ และสุโขทัย ลีซูแบ่งกลุ่มย่อยออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ลีซูลาย และลีซูด้า ลีซูลายหรือบางที่เรียกว่าลีซูลูกผสม ส่วนใหญ่อยู่ในประเทศไทย สำหรับลีซูด้าส่วนใหญ่อยู่ในประเทศเมียนมาร์และจีน ในประเทศไทยมีลีซูด้าอยู่จำนวนน้อย คือมีเพียงไม่กี่คน ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่าง 2 กลุ่มคือ การแต่งกายและภาษาพูดที่ไม่เหมือนกัน ภาษาพูดนั้นแตกต่างกันเป็นบางคำแต่พอจะฟังกันเข้าใจ การกระจายตัว ลีซู ในประเทศไทยมีอยู่ใน 9 จังหวัด คือ เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา แม่ฮ่องสอน ดาก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ ลำปาง และแพร่ มีจำนวนประชากรรวมในปี 2545รวม 38,299 คน

กลุ่มชาติพันธุ์ มูเซอ

กลุ่มชาติพันธุ์มูเซอในประเทศไทยมีจำนวนประชากรมากเป็นลำดับที่ 3 รองจากกระเหรี่ยงและม้ง มูเซอจะเรียกตัวเองว่า ล่าหู่ (LAHU) มีเชื้อสายมาจากพวกโลโล ซึ่งเป็นกลุ่มที่เคยรุ่งเรืองมาก่อนในแถบที่ราบสูงทิเบตหลักฐานจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีน ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 กล่าวถึงมูเซอว่า จีนได้จัดให้ชนเผ่านี้เป็นพวก ชาวตี่เยียน เดิมอยู่ในที่ราบสูงทิเบต - ชิงไห่ และมีการอพยพเคลื่อนย้ายอยู่เรื่อยๆ ตามสัต์ว์เลี้ยงแสดงว่าชนเผ่ามูเซอเป็นกลุ่มเร่ร่อนมาก่อน คำว่า มูเซอ นักมานุษยวิทยาสันนิษฐานว่ามาจากคำที่พม่าและไทใหญ่ในรัฐฉานใช้เรียกชนกลุ่มนี้ มีความหมายว่า นายพราน ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะนิสัยอันโดดเด่นของมูเซอที่มี

ความเชี่ยวชาญในการล่าสัตว์ และไทยก็ใช้คำนี้เป็นภาษาทางราชการตลอดมานักภาษาศาสตร์จัดกลุ่มภาษาของมูเซอแยกจากสายตระกูลแม่ คือ สายตระกูลจีน – ทิเบต (Sino Tibetan)

กลุ่มชาติพันธุ์ อาข่า (Akha)

อาข่าในประเทศไทยเรียกตนเองว่า อาข่า คนไทยและคนเมียนมาร์เรียกว่า อีก็้อ หรือ ข่าก็้อ ลาวและชนชาติอินโดจีนตอนเหนือเรียกอีก็้อว่า โก๊ะ คนจีนเรียกว่า โวณี หรือ ฮานี ซึ่งหมายรวมถึงชนเผ่าที่พูดภาษาโลโลในมณฑลยูนนานทางตอนใต้ นักมานุษยวิทยาและภาษาศาสตร์ได้จัดภาษาอาข่าอยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต กลุ่มภาษาย่อยทิเบต-พม่า ในจีนตอนต้นพบว่าอาข่าอาศัยอยู่กระจัดกระจายทั่วไปปะปนกับชาวจีน หมู่บ้านอาข่าบางแห่งเป็นสังคมผสมระหว่างอาข่ากับจีน ทั้งนี้เกิดจากผู้ชายจีนไปแต่งงานกับหญิงสาวอาข่า ประวัติความเป็นมาของอาข่ายังไม่ชัดเจนนัก นักมานุษยวิทยาให้ข้อเท็จจริงว่าอาข่ามีถิ่นฐานเดิมอยู่ตามบริเวณภูเขาสูงทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงใต้ของจีนมีอาข่าอยู่มากในมณฑลยูนนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแคว้นสิบสองปันนาและไกวเจา แต่เดิมอาข่ามีอาณาจักรอิสระของตนเองอยู่บริเวณต้นแม่น้ำให้ฮั่วซุย หรือแม่น้ำดอกท้อในแคว้นทิเบต ต่อมาถูกชนชาติอื่นรุกรานจนถอยร่นลงทางใต้เข้าสู่มณฑลยูนนานและไกวเจา เป็นเวลานานหลายพันปีมาแล้วและเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนเข้าครองแผ่นดินใหญ่จีน อาข่าและเผ่าอื่นๆ อีกหลายเผ่าได้อพยพลงมาจากตอนใต้ไปอีกและกระจัดกระจายเข้าไปยังแคว้นเชียงตุง ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเมียนมาร์ ในแคว้นหัวใจงภาคตะวันตกและแคว้นพงสาทิภาคใต้ของลาวและในจังหวัดเชียงรายตอนเหนือสุดของประเทศไทย ปัจจุบันอาข่าตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศต่างๆ ดังนี้คือ แคว้นเชียงตุงในรัฐฉานทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเมืองเล็กบางเมืองตะวันออกเฉียงใต้ประเทศเมียนมาร์ มณฑลไกวเจาและยูนนานตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน แคว้นหัวใจงทางตะวันออกเฉียงเหนือ และแคว้นพงสาทิทางเหนือของประเทศลาว จังหวัดเชียงราย ลำปาง เชียงใหม่ แพร่ กำแพงเพชร ตาก ของประเทศไทย อาข่าเดินทางเข้ามาประเทศไทยทางอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เมื่อประมาณ 100 กว่าปี และกระจายตัวตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตท้องที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ และตาก จำนวนประชากรในปี พ.ศ. 2545 มีจำนวน 68,653 คน คิดเป็นร้อยละ 7.43 ของจำนวนประชากรชาวเขาในประเทศไทยอาข่ามี 3 กลุ่มย่อย คืออาข่าอุโล อาข่าโลบิซาอาข่าลอปือ หรือหม่อโป๊ะ

กลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยง

ในประเทศไทยมีชาวกะเหรี่ยง 1,993 หมู่บ้าน 69,353 หลังคาเรือน ประชากรทั้งสิ้นประมาณ 352,295 คน คิดเป็นร้อยละ 46.80 ของจำนวนประชากรชาวเขาในประเทศไทย

อาศัยอยู่ใน 15 จังหวัด ของภาคเหนือและภาคตะวันตก ได้แก่ กาญจนบุรี กำแพงเพชร เชียงราย เชียงใหม่ ตากประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน ราชบุรี ลำปาง ลำพูน สุโขทัย สุพรรณบุรี และอุทัยธานี กะเหรี่ยงมีด้วยกันหลายกลุ่มย่อยและมีชื่อเรียกต่างๆ กัน ทั้งยังมีประเพณี ความเชื่อ ความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันด้วย กะเหรี่ยงในประเทศไทยมี 4 กลุ่มย่อยคือ

1. สะกอ หรือยางขาว เรียกตัวเองว่า ปากาเกอะญอ เป็นกลุ่มที่มีประชากรมากที่สุด
2. ไป เรียกตัวเองว่า โพล่ ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และ

ลำพูน

3. ปะโอ หรือ ดองสุ อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. บะเว หรือ คะยา อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน

แม้ว่ากะเหรี่ยงจะได้ชื่อว่าเป็นชาวเขา แต่ก็ไม่ได้อาศัยอยู่บนที่สูงเสียทั้งหมด บางส่วนก็ตั้งบ้านเรือนบนที่ราบเช่นเดียวกับชาวพื้นราบทั่วไป ในหมู่บ้านบางแห่งมีทั้งกะเหรี่ยง สะกอและกะเหรี่ยงโป แต่ไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ชาวกะเหรี่ยงนิยมตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร ไม่นิยมย้ายถิ่นบ่อยๆ และมีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรดินและแหล่งน้ำเป็นอย่างดีและเป็นที่ น่าสังเกตว่า ชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำหรือต้นน้ำลำธารบ้านเรือนของชาว กะเหรี่ยงนิยมสร้างเป็นบ้านยกพื้น มีชานบ้านหรือไม่ก็ใช้เสาสูง แม้ว่าอยู่บนที่สูงก็ตาม ซึ่งแตกต่าง จากชาวเขาเผ่าอื่นๆ ที่นิยมสร้างบ้านชั้นเดียว พื้นติดดิน เช่น ชาวม้ง หรือชาวเมี่ยน เป็นต้น

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรมประมง (2546) จัดตั้งโครงการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อชุมชน เพื่อให้ชุมชน มีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการน้ำ และการใช้ประโยชน์ในด้านการประมง การเพาะเลี้ยง สัตว์น้ำ และการเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงด้านอาหารชุมชน โดยมีแนวคิดคือ การแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ และการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารในท้องถิ่นระหว่างครู นักเรียน องค์กรบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่ง เป็นการตัดสินใจบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนภายใต้การสนับสนุนด้านวิชาการจาก หน่วยงานภาครัฐ โดยใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่ง กิจกรรมประกอบด้วยการคัดเลือกพื้นที่นำร่อง จำนวน 36 แห่งที่มีศักยภาพทั่วประเทศ มีการ ประชุมประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตามศักยภาพการผลิตสัตว์น้ำของแหล่งน้ำในแต่ละพื้นที่ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุก ภาคส่วน ซึ่งจะมีผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่ ผู้เชี่ยวชาญด้าน

วิศวกรรมประมง และด้านบริหารจัดการคอยเป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษาร่วมกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ และจัดให้มีการสัมมนาผู้บริหาร โครงการเพื่อวางแผนการดำเนินงาน การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม การจัดทำแบบสำรวจสถานะการประมงในหมู่บ้าน และแบบสำรวจการดำเนินกิจกรรมประมงโรงเรียน ซึ่งจะใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการติดตามประเมินผลต่อไป

เบญจพร (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์จากสระน้ำในโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรที่มีการใช้ประโยชน์จากสระน้ำในโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการร่วมประชุมปรึกษาร่วมกับเจ้าหน้าที่และมีการนำความรู้ใหม่เกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ไปถ่ายทอดให้กับเพื่อนบ้าน ด้านการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่พบว่าเกษตรกรได้รับการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่และเจ้าหน้าที่มีโอกาสให้คำปรึกษาและชี้แจงให้ความรู้ตลอดจนการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตตามลำดับ

จันทรา (2548) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์สัตว์น้ำของชุมชนริมทะเลสาบคอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าในอดีตทะเลสาบคอยเต่ามีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งประชาชนได้ตั้งรกรากเป็นเวลายาวนาน มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง หลังการสร้างเขื่อนภูมิพลทำให้อาชีพประมงเพื่อการยังชีพเปลี่ยนเป็นการทำการประมงเพื่อการค้า แต่ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติส่งผลกระทบต่อความรู้ ภูมิปัญญาในการจัดการความหลากหลายของสัตว์น้ำและสืบทอดทางปัญญาของการอนุรักษ์สัตว์น้ำยังคงมีอยู่

สุภาพ (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติโดยชุมชนบ้านหาดผาชน จังหวัดน่าน พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการจัดการทรัพยากรในแหล่งน้ำธรรมชาติ ประกอบด้วยปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลได้แก่ ปัจจัยทางด้านกายภาพ การพึ่งพิงทรัพยากรสัตว์น้ำในการดำรงชีพความรู้ความสามารถเกี่ยวกับสัตว์น้ำ ความสามารถในการจัดการของผู้เฒ่า ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมเกี่ยวกับสัตว์น้ำ ความเป็นเครือญาติที่เหนียวแน่น ปัจจัยภายนอกได้แก่ การได้รับการยอมรับ การสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานราชการ ทั้งด้านกำลังใจ เศรษฐกิจ ด้านวิชาการและเทคโนโลยีจากสถาบันการศึกษา และการที่มีบุคคลจากหลายหน่วยงานมาดูงาน

รัชนก (2549) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทานโครงการชลประทานแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการชลประทานของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ได้ศึกษาการมีส่วนร่วม 3 ด้าน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้น้ำชลประทาน 2) การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ที่ได้จากการจัดสรรน้ำ

ชลประทาน และ 3) การมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาชลประทาน พบว่าโดยภาพรวมเกษตรกรมีส่วนร่วมในระดับมาก

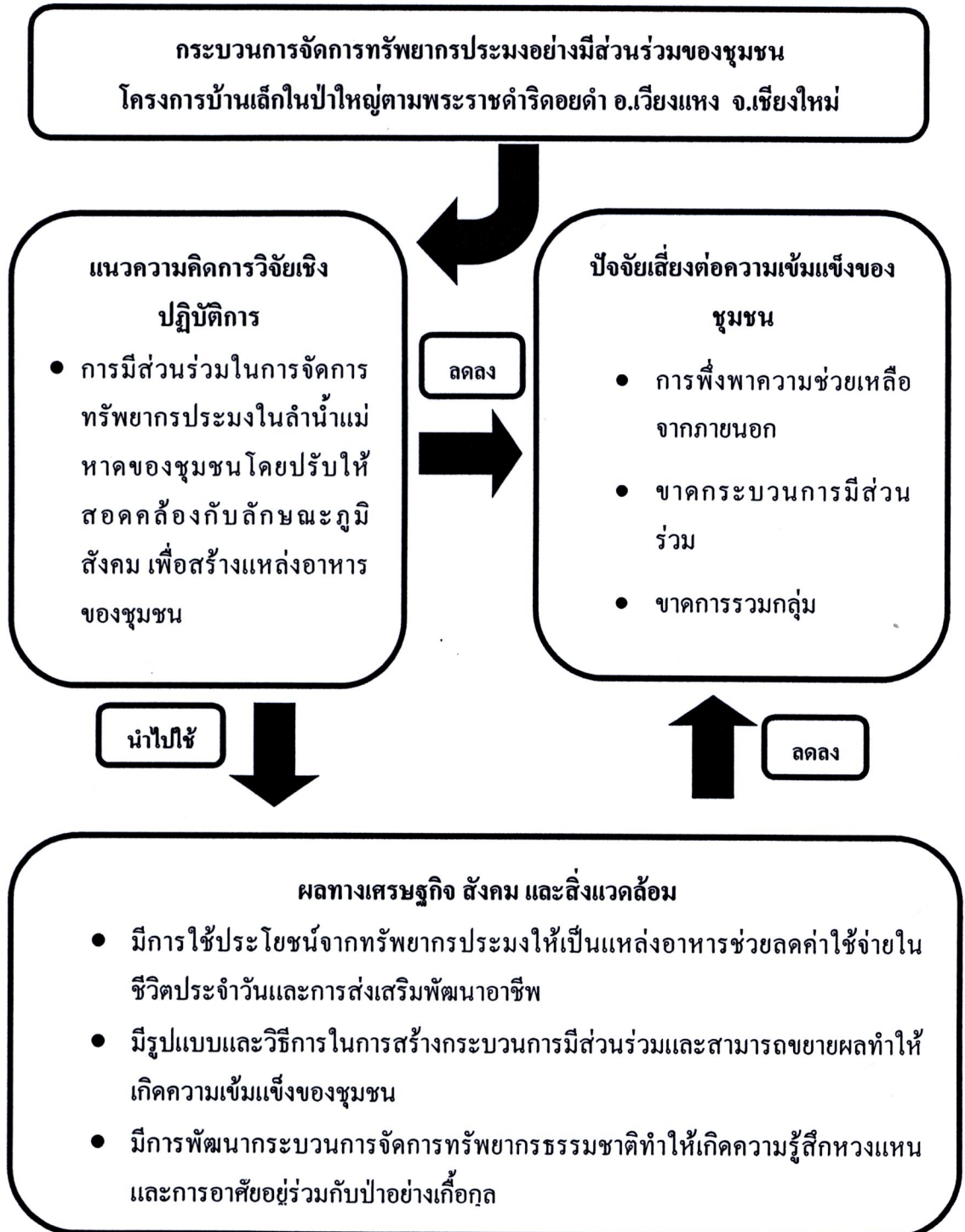
วิไลวรรณ (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความเชื่อในพ่อบุญจำเมืองในกระบวนการรวมกลุ่มความร่วมมือของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา กระบวนการทางสังคมของชุมชนลูกสาวพ่อบุญจำเมืองเชื่อมโยงสู่กระบวนการทางสังคม เพื่อรวมพลังแก้ไขปัญหาวิกฤติของสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแสดงถึงศักยภาพของมนุษย์ โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติที่ได้ใช้ประโยชน์จากกว๊านพะเยา เน้นการปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยตระหนักถึงคุณค่าและธำรงรักษาหวงแหนเพื่อใช้ประโยชน์จากกว๊านพะเยาอย่างยั่งยืน

อภิรักษ์ (2546) ทำการสำรวจพรรณปลาในแหล่งน้ำของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ในเขตเวียงแหง เขตเมืองคอง และเขตเด่นหญ้าขัด จังหวัดเชียงใหม่ พบปลาทั้งสิ้น 56 ชนิด จากกลุ่มปลา 16 วงศ์ พบปลาชนิดใหม่ของโลกจำนวน 3 ชนิด ได้แก่ ปลาชื่อ 2 ชนิด และปลาเพ้า 1 ชนิด พบปลาที่รายงานพบครั้งแรกในกลุ่มน้ำเชียงดาว คือ ปลาสะอี่ และพบปลาต่างถิ่น 3 ชนิด คือ ปลาเทศบาล ปลาคูกบิกอู และปลากินยุง และพบปลาที่อยู่เฉพาะถิ่นคือปลานูแคะเชียงใหม่ ที่พบเฉพาะลุ่มแม่น้ำปิง นอกจากนั้นพบปลาค้างคาวที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำที่มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 500 เมตรขึ้นไปพบแพร่กระจายเกือบทุกลำน้ำในพื้นที่สำรวจ และพบว่ามีผลจับตั้งแต่เป็นอัตราปกติของปลาในลำธารภูเขา และปลาส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นปลาเศรษฐกิจที่ขายในท้องตลาดแต่ถูกจับมาเพื่อประกอบอาหาร ความชุกชุมของปลาที่พบบ่งชี้ ได้แก่กลุ่มปลาตะเพียนและปลาคือ และรายงานไว้ในปลาน้ำจืดในปัจจุบันนี้นับวันยังมีน้อยลงทุกขณะ อันเนื่องมาจากสาเหตุปัจจัยหลายประการด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเพราะแหล่งน้ำนั้นตื้นเขินจากการทับถมของตะกอนดิน หรือการสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ที่ไปทำให้แหล่งน้ำตามธรรมชาติต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพเกิดขึ้น เป็นผลทำให้ปลาน้ำจืดหลายชนิดต้องมาสูญหายไปจากแหล่งน้ำเดิม

ชวลิต (2544) กล่าวว่าปลาน้ำจืดมีบทบาทต่อปากท้องของไทยมาเนิ่นนาน พันธุ์ปลาน้ำจืดแต่ก่อนนั้นมีความสมบูรณ์มาก และมีหลากหลายชนิดอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำต่างๆ กัน ทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้คนในการประดิษฐ์เครื่องมือทำการประมง และหาวิธีการจับปลาเหล่านี้ขึ้นมารับริโภค เครื่องมือทำการประมงที่ใช้อยู่มีการคิดค้น คัดแปลงมีตั้งแต่ขนาดเล็กพกพาได้จนถึงขนาดใหญ่พื้นที่หลายตารางวา ขึ้นอยู่กับพื้นที่ทำการประมง รวมทั้งชนิดและจำนวนปลาที่เป็นเป้าหมาย ซึ่งสามารถแบ่งตามลักษณะการใช้ ได้แก่ เครื่องมือทำการประมงแบบเคลื่อนที่มีขนาดเล็กพกพาได้ เช่น เบ็ดธง แห สุ่ม สตัก ฉมวก หน้าไม้ ขอบก และข่ายลอย เป็นต้น เครื่องมือทำการประมงแบบกึ่งประจำที่ เป็นเครื่องมือที่โยกย้ายได้ แต่เวลาใช้ต้องติดตั้งอยู่กับที่ รองจกว่าปลา

จะมาติด มักมีขนาดใหญ่ หรือมีน้ำหนักมาก เช่น จัน คู้ม ลอบชนิดต่างๆ ไซ อีฐู เป็นต้น และเครื่องมือทำการประมงแบบประจำที่ มักเป็นเครื่องมือขนาดใหญ่มาก ต้องมีการปลูกสร้างติดตั้งโดยถาวรในแหล่งที่จะจับปลา เช่น โพงพาง กรำ ฝือก และบ่อล่อปลา เป็นต้น และเมื่อทำการประมงได้ปลาจำนวนมากก็จะทำการแปรรูปถนอมไว้เพื่อให้ใช้บริโภคได้นาน หรือเพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้า ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การตากแห้ง ทำเค็ม การรมควัน และการหมักดอง หรือนำไปประกอบเป็นผลิตภัณฑ์อื่น เช่น ทำน้ำพริกปลาอย่าง ทำข้าวเกรียบปลา ลูกชิ้นปลา ปลาขอ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้ชนิดพันธุ์ปลาได้ลดจำนวนลงเนื่องมาจากการเพิ่มของประชากร และการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อมไปในทางที่เสื่อมโทรมลง เช่น ทำลายแหล่งวางไข่ แหล่งที่อยู่อาศัย จึงทำให้ปลาหลายชนิดสูญพันธุ์ไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย